

5

ΕΞΙ ΣΤΙΓΜΕΣ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΑΙΩΝΑ

Ο Εμφύλιος Πόλεμος

1946
1949

ιστορία

Φωτογραφία εξωφύλλου: Φάλαγγα «συμμοριοπλήκτων». Στιγμιότυπο από τις υποχρεωτικές εκκενώσεις πληθυσμών που πραγματοποίησε συστηματικά ο Ελληνικός Στρατός στην ορεινή ενδοχώρα, την περίοδο 1947-1949.

ΕΞΙ ΣΤΙΓΜΕΣ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΑΙΩΝΑ

ΕΞΙ ΣΤΙΓΜΕΣ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΑΙΩΝΑ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΣΕΙΡΑΣ: Ηλίας Νικολακόπουλος και Βασίλης Παναγιωτόπουλος

- 5 -
Ο Εμφύλιος Πόλεμος
1946-1949

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Ηλίας Νικολακόπουλος - Ιωάννα Παπαθανασίου

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ: Γιάννης Καρλόπουλος, ΔΟΛ
ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΣΕΙΡΑΣ: Εύη Καλογεροπούλου, ΔΟΛ
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: Τμήμα Ψηφιοποίησης & Φωτογραφικό Αρχείο, ΔΟΛ
ΨΗΦΙΑΚΗ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ: MULTIMEDIA A.E.

ISBN: 978-960-503-234-0

© 2012 για αυτή την έκδοση Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη Α.Ε.

Το παρόν ψηφιακό βιβλίο αποτελεί προσφορά του Εκδότη, η οποία διατίθεται μέσω ειδικής εφαρμογής προς τους χρήστες ηλεκτρονικών μέσων, ήτοι ηλεκτρονικών υπολογιστών, laptops, notebooks, e-readers, ταμπλετών (π.χ. iPad), smartphones, smart TV και τυχόν άλλων μέσων που θα προκύψουν στο μέλλον. Απαγορεύεται η καθ' οιονδήποτε άλλον τρόπο διάθεση του παρόντος. Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας, απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται, πάντως, ότι κατά τον Ν. 2121/93 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (η οποία έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε βάση δεδομένων, και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

ΕΞΙ ΣΤΙΓΜΕΣ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΑΙΩΝΑ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΣΕΙΡΑΣ

ΗΛΙΑΣ ΝΙΚΟΛΑΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΒΑΣΙΛΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ο Εμφύλιος Πόλεμος 1946 1949

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΗΛΙΑΣ ΝΙΚΟΛΑΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΙΩΑΝΝΑ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ	13

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Τα προλεγόμενα του Εμφυλίου

Ηλίας Νικολακόπουλος

Το μετέωρο βήμα προς την ομαλότητα:

Φεβρουάριος 1945 - Μάρτιος 1946 23

Ηλίας Νικολακόπουλος

Διολισθαίνοντας προς τον Εμφύλιο:

Απρίλιος 1946 – Αύγουστος 1946 43

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ακήρυκτος Εμφύλιος Πόλεμος

Θανάσης Σφήκας

Βολιδοσκοπώντας τον αντίπαλο:

Σεπτέμβριος 1946 - Φεβρουάριος 1947 53

Ιάκωβος Μιχαηλίδης

Εύθραυστες ισορροπίες:

οι ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις 1944-1946 67

Θανάσης Σφήκας

Para bellum - ο Εμφύλιος γενικεύεται:

Μάρτιος - Σεπτέμβριος 1947 77

Γιώργος Σταθάκης

Η οικονομία του Εμφυλίου Πολέμου 93

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Ολοκληρωτικός πόλεμος

Ιωάννα Παπαθανασίου

Ο δρόμος της μη επιστροφής:

το τετράμηνο Σεπτέμβριος - Δεκέμβριος 1947 103

Πολυμέρης Βόγλης

Μάχες χωρίς νικητή: το κρίσιμο 1948 121

Ιάκωβος Μιχαηλίδης

Αποχαιρετισμός στα όπλα: η ρήξη Τίτο - Στάλιν και ο ελληνικός

Εμφύλιος Πόλεμος 137

Πολυμέρης Βόγλης

Η τελική αναμέτρηση: άνοιξη - καλοκαίρι 1949 147

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Στο περιθώριο της ένοπλης αναμέτρησης

Πολυμέρης Βόγλης

Ο Εμφύλιος των αμάχων159

Λιάνα Θεοδωράτου

Ποίηση: «Στο όνειρο πάντα ο εμφύλιος»171

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 187

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 199

Εισαγωγή

Ο Εμφύλιος Πόλεμος υπήρξε αναμφίβολα μια εξαιρετικά τραυματική στιγμή της ελληνικής ιστορίας του 20ού αιώνα. Οδυνηρός επίλογος σφράγισε την κοινωνική ανάταση, την οποία είχε εκφράσει το πολύμορφο αντιστασιακό κίνημα την περίοδο της Κατοχής.

Όπως, άλλωστε, όλοι οι εμφύλιοι πόλεμοι, έτσι κι αυτός δημιούργησε πρωτοφανή σχίσματα ανάμεσα σε νικητές και ηττημένους, τα οποία μπορεί εν μέρει να είχαν δρομολογηθεί κατά τα αμέσως προηγούμενα χρόνια, αποκρυσταλλώθηκαν όμως μέσα από τις βίαιες συγκρούσεις και την ανθρωποθυσία που ακολούθησε. Ως ολοκληρωτικός πόλεμος, ο Εμφύλιος ήταν «ένα δόκανο από το οποίο κανένας δεν μπορούσε να ξεφύγει» (Δ. Χατζής), παρόλο που όλοι σχεδόν δήλωναν ότι θα επιθυμούσαν την απεμπλοκή.

Γι' αυτό τόσο οι πανηγυρισμοί των νικητών όσο και οι ηρωικές αναφορές των ηττημένων γρήγορα υποχώρησαν μπροστά στο αίτημα της «λήθης», το οποίο αναδείχτηκε σε κυρίαρχο πολιτικό διακύβευμα ήδη από τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '50. Το αίτημα απαντούσε στο διάτρητο ιδεολόγημα της «εθνικοφροσύνης», το οποίο επιχειρήσε να θεσμοθετήσει την πολιτική καταπίεση και τον κοινωνικό αποκλεισμό για ευρύτατα στρώματα του πληθυσμού. Καταπίεση και αποκλεισμός που δεν περιορίζονταν μόνο στους καθαυτό ηττημένους του Εμφυλίου, αλλά αφορούσαν και την ευρύτατη «γκρίζα ζώνη», όσους είχαν συμμετάσχει στην ΕΑΜική αντίσταση, χωρίς να ακολουθήσουν στη συνέχεια τις επιλογές του ΚΚΕ. Το ιδεολόγημα της «εθνικοφροσύνης», επιβάλλοντας την πολιτική και πολιτιστική οπισθοδρόμηση της ελληνικής κοινωνίας –με αποκορύφωμα την περίοδο της στρατιωτικής δικτατορίας–, παρέμεινε κυρίαρχο επί 25 χρόνια, για να καταρρεύσει με πάταγο το 1974.

Με την έννοια αυτή μπορεί να υποστηριχτεί ότι η δημοκρατική ρήξη της

μεταπολίτευσης σηματοδοτεί και το θεσμικό τέλος του Εμφυλίου. Ένα τέλος όμως, το οποίο σε συμβολικό επίπεδο αλλά και όσον αφορά τη συγκρότηση των πολιτικών ταυτοτήτων δεν υπήρξε ακαριαίο. Κατακτήθηκε σταδιακά στη διάρκεια της δεκαετίας του '80, με πρώτο κρίσιμο και αποφασιστικό σταθμό την αναγνώριση της ΕΑΜικής αντίστασης το 1982 και καταληκτήριο σημείο το νόμο για την άρση των συνεπειών του Εμφυλίου, το 1989, στην επέτειο των 40 χρόνων από τη λήξη των πολεμικών συγκρούσεων.

Δεν είναι επομένως καθόλου ανεξήγητη η σιωπή που για αρκετές δεκαετίες κάλυπτε τη σημαντική αυτή περίοδο της σύγχρονης ιστορίας, παρά τα έντονα ίχνη της στη συλλογική μνήμη. Με ελάχιστες εξαιρέσεις, όπως η πρόδρομη δημοσίευση από τον Φιλ. Ηλιού αρχειακών τεκμηρίων του ΚΚΕ το 1979, η σιωπή παρατάθηκε στο εσωτερικό της χώρας και στο επίπεδο της ιστοριογραφίας. Έτσι, μόνο από τις αρχές της δεκαετίας του '90 ο Εμφύλιος άρχισε σταδιακά να μετατίθεται από το πεδίο της πολιτικής αντιπαράθεσης στο πεδίο της ιστοριογραφίας, όχι φυσικά χωρίς τις αναπόφευκτα διαφορετικές και συχνά συγκρουσιακά αντίπαλες προσεγγίσεις· προσεγγίσεις που οδηγούν ορισμένες φορές σε μονοδιάστατα ερμηνευτικά σχήματα, τα οποία αναπαράγουν, σε ελαφρώς πιο εκλεπτυσμένη μορφή, αγκυλώσεις του παρελθόντος, όταν η αναζήτηση ενόχων και η απόδοση ευθυνών αποτελούσαν κρίσιμο πολιτικό διακύβευμα.

Το υπό συγκρότηση ερμηνευτικό σχήμα που διατρέχει τον παρόντα τόμο έχει ως σημείο αφετηρίας την υπόθεση ότι, όπως όλα τα μείζονα κοινωνικά και πολιτικά γεγονότα, ο Εμφύλιος Πόλεμος δεν επιδέχεται μονοδιάστατες απαντήσεις, ούτε αποτελούσε την αναπόδραστη κορύφωση μιας ενιαίας διαδικασίας, η οποία ξεκίνησε με τις πρώτες εμφύλιες συγκρούσεις που εκδηλώθηκαν κατά τη διάρκεια της Κατοχής. Αντίθετα, η διολίσθηση προς τον Εμφύλιο Πόλεμο, η σφοδρότητα της σύγκρουσης αλλά και η τρίχρονη διάρκειά της αποτέλεσαν τη συνισταμένη πολλών και διαφορετικών διεργασιών – κοινωνικών, πολιτικών αλλά και διεθνών.

Οι κοσμογονικές κοινωνικές ανατροπές και οικονομικές ανακατατάξεις που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της Κατοχής οδήγησαν σε συγκρούσεις που, αντί να αμβλυνθούν μετά την Απελευθέρωση, εντάθηκαν, ιδιαίτερα στον αγροτικό χώρο, με την καταλυτική επίδραση και της «λευκής τρομοκρατίας». Το γεγονός είχε ως συνέπεια μεγάλα τμήματα του πληθυσμού, τα οποία είχαν ακολουθήσει το ΕΑΜ την περίοδο της Κατοχής, να βρεθούν ξανά διαθέσιμα για μαχητική –και τελικά ένοπλη– αντιπαράθεση με τους αντιπάλους τους. Οι διαθέσιμότητες αυτές πάντως δεν φαίνεται να γνώρισαν αντίστοιχη έκταση, ούτε είχαν τη δυνατότητα να εκδηλωθούν με παρόμοιο τρόπο στις μεγάλες πόλεις· γεγονός που προκάλεσε ρήγματα και δημιουργήσε αποστάσεις στη δύναμη ενιαία λαϊκή βάση της Αριστεράς. Γι' αυτό και η Αριστερά των πόλεων, ιδίως της πρωτεύουσας, η οποία είχε ήδη βιώσει τη στρατιωτική ήττα, συμμετείχε μόνο περιθωριακά στις ένοπλες συγκρούσεις κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου. Αρκέστηκε να τον υποστεί με διώξεις, εξορίες, φυλακίσεις και εκτελέσεις.

Στο καθαυτό πολιτικό επίπεδο, η εξαναγκαστική λύση που δόθηκε στο κρίσιμο ζήτημα της μοναρχίας όξυνε την πόλωση και λειτούργησε αποτρεπτικά για την αναζήτηση συμβιβαστικών λύσεων. Η επιθετική τακτική που υιοθέτησαν, ήδη από τους πρώτους μήνες του 1945, οι φιλομοναρχικές δυνάμεις, με την κάλυψη αρχικά και στη συνέχεια με τη μαζική ενσωμάτωση, σχεδόν στο σύνολό τους, όσων είχαν συνεργαστεί με τις αρχές της Κατοχής, οδήγησε σε ένα φαύλο κύκλο εκδικήσεων και αντεκδικήσεων. Έτσι, όχι μόνο δεν στάθηκε δυνατόν να επουλωθούν τα ρήγματα του παρελθόντος, αλλά αντίθετα διαμορφώθηκε μια σπειροειδής της βίας που μετέτρεψε σταδιακά τις τοπικές συγκρούσεις σε λανθάνουσα εμφύλια σύρραξη.

Οι εσωτερικοί αυτοί παράγοντες δεν θα ήταν πάντως επαρκείς για τη διολίσθηση προς τον Εμφύλιο, αν η Ελλάδα δεν βρισκόταν στο –υπό διαμόρφωση– σύνορο των δύο κόσμων και αν η διάσπαση της αντιφασιστικής συμμαχίας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου δεν ακολουθούσε την ταχύρυθμη πορεία που ακολούθησε. Ο ελληνικός Εμφύλιος, ως πρώτη θερμή σύγκρουση του Ψυχρού Πολέμου, μετατράπηκε από τους πρώην συμμάχους σε πειραματικό σωλήνα για τις αναζητούμενες νέες ισορροπίες. Και η σοβιετογιογκοσλαβική ρήξη περιέπλεξε ακόμα περισσότερο το διεθνή ανταγωνισμό, προκαλώντας ενδεχομένως την παράταση της σύγκρουσης.

Τέλος, η αίσθηση που αναδύεται συνεχώς από τη μελέτη του Εμφυλίου είναι το τραγικό έλλειμμα ηγεσίας που χαρακτηρίζει το σύνολο των ελληνικών πολιτικών δυνάμεων. Έλλειμμα ηγεσίας που αποτυπώνεται στις ανεδαφικές προσεγγίσεις τόσο της Αριστεράς, ως προς τις δυνατότητες επιτυχίας του επαναστατικού εγχειρήματος, όσο και της Δεξιάς, ως προς τη σύντομη συντριβή των «συμμοριτών». Αποτυπώνεται επίσης στην αδυναμία συμβιβασμού, που οδήγησε σε ναυάγιο όλες τις συμφιλιωτικές πρωτοβουλίες, συχνά και στο στιγμισμο όσων τις ανέλαβαν. Ένα από τα κρίσιμα ερωτήματα στο σημείο αυτό, το οποίο απαιτεί περαιτέρω διερεύνηση, αφορά τις αιτίες αυτής της διαχρονικής αποτυχίας. Το ισοζύγιο, δηλαδή, ανάμεσα στις εσωτερικές αντιστάσεις και την αδιαλλαξία των εμπλεκόμενων αφ' ενός και την επιρροή της διεθνούς συγκυρίας εφ' ετέρου, όπως αυτή εκφράστηκε με τις επιλογές των ΗΠΑ και της Σοβιετικής Ένωσης, ιδίως κατά την κρίσιμη διετία 1947-1948. Η άμεση συνέπεια ήταν η μοιρολατρική συμπίεση όλου σχεδόν του πολιτικού φάσματος με επιλογές που αγνοούσαν και υποτιμούσαν το ανθρώπινο κόστος, ένα υπέρμετρα βαρύ ανθρώπινο κόστος.

Σε πάνω από 40.000 νεκρούς και πολλαπλάσιους τραυματίες υπολογίζονται και για τις δύο πλευρές τα θύματα των στρατιωτικών συγκρούσεων του Εμφυλίου, στους οποίους θα πρέπει να προστεθούν και τουλάχιστον 3.500 εκτελεσμένοι με αποφάσεις των Έκτακτων Στρατοδικείων. Επιπλέον, ο Εμφύλιος προκάλεσε τον αναγκαστικό εκπατρισμό δεκάδων χιλιάδων ανθρώπων, ενώ άλλοι τόσοι υπέστησαν πολύχρονο εγκλεισμό σε φυλακές και εξορίες. Οδήγησε, τέλος, σε διάρρηξη τους κοινωνικούς και οικογενειακούς δεσμούς και σε μια εξοικείωση

με τη βαρβαρότητα (μαζικές εκτελέσεις, κομμένα κεφάλια, Μακρόνησος κ.ά.) που σημάδεψε ανεξίτηλα, για αρκετές δεκαετίες, την ελληνική κοινωνία.

Όπως παρατηρούσε ο Μανόλης Αναγνωστάκης σε συνέντευξή του το 1982, «η περίοδος του Εμφυλίου στην Ελλάδα υπήρξε η πιο σκληρή, η πιο τραγική, η πιο άγρια», ανεξάρτητα φυσικά από την ανιδιοτέλεια και την αυτοθυσία με την οποία πορεύτηκαν προς το θάνατο χιλιάδες αγωνιστές της Αριστεράς, συμμετέχοντας σε μια σύγκρουση που, όπως φαίνεται σήμερα, με δεδομένες τις άνισες συνθήκες διεξαγωγής της, δεν θα μπορούσε να είναι νικηφόρα. Γι' αυτό και, όπως συνεχίζει ο Αναγνωστάκης, «το χρώμα του Εμφυλίου είναι το μαύρο, ένα απέραντο απ' άκρη σ' άκρη μαύρο και η μνήμη δεν μπορεί να ρίξει πουθενά μια ευφρόσυνη ματιά».

*Ηλίας Νικολακόπουλος
Ιωάννα Παπαθανασίου*

Χρονολόγιο

- 12 Φεβρουαρίου 1945** **Υπογράφεται στη Βάρκιζα** η ομώνυμη Συμφωνία.
- 21 Φεβρουαρίου 1945** **Αρχίζει στο «Ειδικό Δικαστήριο»** η «Δίκη των Δωσιλόγων». Θα ολοκληρωθεί στις 6 Ιουνίου.
- 28 Φεβρουαρίου 1945** **Ολοκληρώνεται ο αφοπλισμός** του ΕΛΑΣ.
- 1 Μαρτίου 1945** **Η ηγεσία της Αριστεράς επιστρέφει** από τα Τρίκαλα στην Αθήνα.
- 2 Απριλίου 1945** **Αποχωρεί από το ΕΑΜ** το κύριο τμήμα της σοσιαλιστικής συνιστώσας του. Στις 24 Απριλίου το ΕΑΜ μετασχηματίζεται σε πολιτικό συνασπισμό κομμάτων.
- 8 Απριλίου 1945** **Μετά την παραίτηση του στρατηγού** Πλαστήρα από την πρωθυπουργία, ορκίζεται κυβέρνηση υπό τον ναύαρχο Πέτρο Βούλγαρη.
- 5-10 Απριλίου 1945** **Συγκαλείται στην Αθήνα** η 11η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ.
- 29 Μαΐου 1945** **Ο Ν. Ζαχαριάδης επιστρέφει** στην Αθήνα και αναλαμβάνει καθήκοντα ως γενικός γραμματέας του ΚΚΕ.
- 12 Ιουνίου 1945** **Δημοσιεύεται στον Ριζοσπάστη** η καταγγελία κατά του Άρη Βελουχιώτη. Στις 16 Ιουνίου, στη διάρκεια συμπλοκής, ο Βελουχιώτης αυτοκτονεί.
- 25-27 Ιουνίου 1945** **Συγκαλείται στην Αθήνα** η 12η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ. Αποφασίζεται η οργάνωση της «Μαζικής Λαϊκής Αυτοάμυνας».
- 22 Ιουλίου 1945** **Παραίτηση του υπουργού Εξωτερικών** Ι. Σοφιανόπουλου. Θα επανέλθει στη θέση του υπουργού Εξωτερικών στην κυβέρνηση Σοφούλη τον Νοέμβριο του 1945.
- 9 Αυγούστου 1945** **Παραίτηση της κυβέρνησης** Βούλγαρη μετά την άρση της υποστήριξης του Κόμματος των Φιλελευθέρων. Στις 11 ορκίζεται νέα κυβέρνηση υπό τον Π. Βούλγαρη.
- 1 Σεπτεμβρίου 1945** **Παραίτηση του αντιπροέδρου** της κυβέρνησης και υπουργού Εφοδιασμού Κυριάκου Βαρβαρέσου.
- 29 Σεπτεμβρίου 1945** **Μεγάλη συγκέντρωση** για τον εορτασμό της τετράχρονης επετείου από την ίδρυση του ΕΑΜ στο Παναθηναϊκό Στάδιο.
- 1-6 Οκτωβρίου 1945** **Συνέρχεται στην Αθήνα**, στον κινηματογράφο «Τιτάνια», το 7ο Συνέδριο του ΚΚΕ.

- 9 Οκτωβρίου 1945** **Παραίτηση της δεύτερης** κυβέρνησης Βούλγαρη. Κυβερνητική κρίση. Στις 17, την πρωθυπουργία αναλαμβάνει ο αντιβασιλέας, Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός.
- 1 Νοεμβρίου 1945** **Ορκίζεται νέα κυβέρνηση** υπό τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο.
- 12 Νοεμβρίου 1945** **Άφιξη στην Αθήνα** του βρετανού υφυπουργού Εξωτερικών, Έκτορ Μακ Νηλ για την επίλυση της πολιτικής κρίσης. Η επίσκεψή του θα ολοκληρωθεί στις 24 Νοεμβρίου.
- 22 Νοεμβρίου 1945** **Ο Θεμιστοκλής Σοφούλης** σχηματίζει κυβέρνηση του «δημοκρατικού κέντρου». Συμφωνείται η διεξαγωγή εκλογών μέχρι τον Μάρτιο και η αναβολή του δημοψηφίσματος.
- 11 Δεκεμβρίου 1945** **Απόφαση της Κ.Ε. του ΕΑΜ** για «την άρση της υποστήριξης και της ανοχής της προς την κυβέρνηση Σοφούλη».
- 13 Ιανουαρίου 1946** **Συγκέντρωση στο γήπεδο** του Παναθηναϊκού για την επισφράγιση του Εθνικού Μετώπου, με ομιλητές τους Γ. Παπανδρέου, Σοφ. Βενιζέλο, Π. Κανελλόπουλο, Στ. Γονατά, Ναπ. Ζέρβα, Π. Μαυρομιχάλη και Κ. Τσαλδάρη.
- 18-21 Ιανουαρίου 1946** **Η συμμορία του Βαγγέλη Μαγγανά** εισβάλλει στην Καλαμάτα, καταλύει τις αρχές και δολοφονεί 14 στελέχη της Αριστεράς.
- 20 Ιανουαρίου 1946** **Συγκέντρωση των «Δημοκρατικών Συλλόγων»** στο γήπεδο του Παναθηναϊκού. Κεντρικός ομιλητής ο πρόεδρος τους, στρατηγός Αλ. Οθωναίος.
- 21 Ιανουαρίου 1946** **Σοβιετική και Ουκρανική καταγγελία** για την παρουσία βρετανικών στρατευμάτων στην Ελλάδα και την Ιορδανία. Το «ελληνικό ζήτημα» εγγράφεται στην ημερήσια διάταξη του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ.
- 29 Ιανουαρίου 1946** **Παραίτεται για δεύτερη φορά** από το Υπουργείο Εξωτερικών ο Ι. Σοφιανόπουλος.
- 8 Φεβρουαρίου 1946** **Ανακοινώνεται η απόφαση** των κομμάτων του πολιτικού συνασπισμού του ΕΑΜ για αποχή από τις εκλογές.
- 12-15 Φεβρουαρίου 1946** **Συγκαλείται η 2η Ολομέλεια** της Κ.Ε. του ΚΚΕ. Παράλληλα συγκαλείται σύσκεψη στρατιωτικών στελεχών.

- 12 Φεβρουαρίου 1946** **Στην πρώτη επέτειο από τη** Συμφωνία της Βάρκιζας, ο **Ριζοσπάστης** δημοσιεύει πίνακες όπου καταγράφεται το «τρομοκρατικό όργιο»: δολοφονίες 1.192, τραυματισμοί 6.413, βασανισμοί - κακοποιήσεις 31.640, συλλήψεις 73.091, βιασμοί 159, κουρέματα - διαπομπεύσεις 873, ληστείες - καταστροφές 6.567, επιδρομές - ανατινάξεις γραφείων και τυπογραφείων 551.
- 19 Φεβρουαρίου 1946** **Διάβημα της Κ.Ε. του ΕΑΜ** προς την κυβέρνηση με σκοπό την εξασφάλιση εγγυήσεων για τη διεξαγωγή των εκλογών.
- 1-7 Μαρτίου 1946** **Το 8ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ** με τη συμμετοχή 1.800 αντιπροσώπων επιβεβαιώνει την ΕΑΜική πλειοψηφία στο εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα.
- 2-20 Μαρτίου 1946** **Κυβερνητικά διαβήματα** προς τους Βρετανούς για την αναβολή των εκλογών και ενστάσεις των ξένων παρατηρητών. Παραίτηση, στις 27 Μαρτίου, του αμερικανού παρατηρητή Νιούμαν.
- 11 Μαρτίου 1946** **Ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης** Γ. Καφαντάρης και 10 υπουργοί και υφυπουργοί παραιτούνται καταγγέλλοντας την «εκλογική παρωδία».
- 28-31 Μαρτίου 1946** **Στα περιθώρια του 8ου Συνεδρίου** του Κ.Κ. Τσεχοσλοβακίας, στην Πράγα, οι Ν. Ζαχαριάδης και Μ. Πορφυρογένης ενημερώνουν τους κομμουνιστές ηγέτες για την κατάσταση στην Ελλάδα. Το ταξίδι τους ολοκληρώνεται στις 9 Απριλίου.
- 31 Μαρτίου 1946** **Κοινοβουλευτικές εκλογές** με αποχή των κομμάτων της Αριστεράς. Τη νύχτα της 30ής Μαρτίου γίνεται επίθεση ανταρτών στο σταθμό Χωροφυλακής στο Διτόχωρο.
- 4 Απριλίου 1946** **Παραίτηση της κυβέρνησης** Σοφούλη και ορκωμοσία της νέας κυβέρνησης υπό τον Παναγιώτη Πουλίτσα, πρόεδρο του ΣτΕ. Την ίδια μέρα η Αριστερά, καταγγέλλοντας τη νοθεία στις εκλογές, τονίζει ότι η αποχή ξεπέρασε το 55%.
- 18 Απριλίου 1946** **Μετά την παραίτηση της κυβέρνησης** Πουλίτσα στις 17, ορκίζεται η νέα κυβέρνηση του Λαϊκού Κόμματος υπό τον Κ. Τσαλδάρη.
- 25 Απριλίου 1946** **Μυστική συνάντηση Ζαχαριάδη** – Δημητρώφ στη Σόφια. Την ακολούθησε, σύμφωνα με μαρτυρίες, συνάντηση Ζαχαριάδη - Στάλιν στην Κριμαία.

- 13 Μαΐου 1946** **Στην έναρξη των εργασιών** της νέας Βουλής, ο Δαμασκηνός ανακοινώνει ότι το δημοψήφισμα θα διεξαχθεί την 1η Σεπτεμβρίου.
- 18 Ιουνίου 1946** **Η Βουλή υιοθετεί το Γ΄ Ψήφισμα.** Οι δύο πρώτες εκτελέσεις με βάση «τα έκτακτα μέτρα κατά των επιβουλευομένων την τάξιν και την ακεραιότητα της χώρας» θα γίνουν στις φυλακές Επταπυργίου Θεσσαλονίκης στις 16 Ιουλίου.
- 26 Ιουνίου 1946** **Με απόφαση του ΣτΕ ακυρώνεται** το 8ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ. Ένα μήνα αργότερα, στις 25 Ιουλίου, η εκλεγμένη διοίκησή της καθαιρείται με υπουργικό διάταγμα.
- 4-5 Ιουλίου 1946** **Στην Ποντοκερασιά Κιλκίς** ομάδα ανταρτών με τη συνεργασία κατοίκων του χωριού διαλύουν λόχο του στρατού. Είκοσι στρατιώτες προσχωρούν στους αντάρτες με τον οπλισμό τους.
- 26 Ιουλίου 1946** **Εκτελείται στα Γιαννιτσά** με 6 ακόμη άτομα η πρώτη γυναίκα στην ελληνική ιστορία, η ολαβομακεδόνη δασκάλα Ειρήνη Γκίνη – Μίρκα Γκίνοβα.
- 17 Αυγούστου 1946** **Συλλαμβάνεται και δολοφονείται** στη Θεσσαλία από παρακρατική συμμορία ο δημοσιογράφος του Ριζοσπάστη, Κώστας Βιδάλης.
- [20] Αυγούστου 1946** **Ο Μάρκος Βαφειάδης αναλαμβάνει** το συντονισμό της δραστηριότητας των ανταρτών. Φτάνει στα ελληνικά βουνά στα μέσα Σεπτεμβρίου.
- 1 Σεπτεμβρίου 1946** **Δημοψήφισμα για το πολιτειακό,** με αποτέλεσμα 68% υπέρ της μοναρχίας. Ο Γεώργιος Β΄ επιστρέφει στην Αθήνα στις 27 Σεπτεμβρίου.
- 24 Σεπτεμβρίου 1946** **Τμήματα ανταρτών** καταλαμβάνουν τη Δεσκάτη. Ιδρύεται το Αρχηγείο περιοχής Θεσσαλίας του ΔΣΕ.
- 2 Οκτωβρίου 1946** **Αντάρτες μπαίνουν** στη Νάουσα. Ανατινάζουν τα κτίρια της Ασφάλειας και διανυκτερεύουν στην πόλη.
- 16 Οκτωβρίου 1946** **Επίθεση ανταρτών** στο σταθμό Χωροφυλακής στη Σιάτιστα.
- 26 Οκτωβρίου 1946** **Ιδρύεται το Γενικό Αρχηγείο Ανταρτών** στην Τσούκα Αντιχασίων.
- 3 Δεκεμβρίου 1946** **Κατατίθεται στο Συμβούλιο Ασφαλείας** του ΟΗΕ η ελληνική προσφυγή κατά της Αλβανίας, της Γιουγκοσλαβίας και της Βουλγαρίας για την «παροχή βοήθειας προς τους συμμορίτες».

- 3 Νοεμβρίου 1946** **Νέα κυβέρνηση υπό τον Κ. Τσαλδάρη.** Στις 6 Νοεμβρίου, η κυβέρνηση παίρνει ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή.
- 27 Δεκεμβρίου 1946** **Μετονομασία** του Γενικού Αρχηγείου Ανταρτών σε Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας (ΔΣΕ).
- 30 Δεκεμβρίου 1946** **Τμήμα του ΔΣΕ** μπαίνει στην Υπάτη.
- 17-18 Ιανουαρίου 1947** **Ιδρύεται το Αρχηγείο Ρούμελης** του ΔΣΕ και την επομένη το Αρχηγείο περιοχής Ηπείρου.
- 24 Ιανουαρίου 1947** **Ορκωμοσία της «επτακέφαλης»** κυβέρνησης Δημητρίου Μάξιμου. Συμμετέχουν όλα τα κοινοβουλευτικά κόμματα πλην των Φιλελευθέρων.
- 30 Ιανουαρίου 1947** **Άφιξη στην Αθήνα της Επιτροπής Ερεύνης** του ΟΗΕ.
- 7 Φεβρουαρίου 1947** **Σε πολεμικό συμβούλιο,** κυβέρνηση και στρατιωτική ηγεσία εγκρίνουν το καταρτισθέν από το ΓΕΣ «σχέδιο Τέρμινους».
- 13 Φεβρουαρίου 1947** **Δυνάμεις του ΔΣΕ μπαίνουν** στη Σπάρτη.
- 19 Φεβρουαρίου 1947** **Αποφασίζεται η ίδρυση του** στρατοπέδου της Μακρονήσου.
- 12 Μαρτίου 1947** **Δόγμα Τρούμαν.** Ο πρόεδρος των ΗΠΑ ανακοινώνει την απόφαση οικονομικής στήριξης σε Ελλάδα και Τουρκία.
- 18 Μαρτίου 1947** **Ιδρύεται το Αρχηγείο Ανατολικής** Μακεδονίας-Θράκης του ΔΣΕ.
- 20 Μαρτίου 1947** **Δολοφονείται στη Θεσσαλονίκη** ο Γιάννης Ζεύγος, ηγετικό στέλεχος του ΚΚΕ.
- 1 Απριλίου 1947** **Θάνατος του Γεωργίου Β'.** Τον διαδέχεται στο θρόνο ο αδελφός του Παύλος.
- 6 Απριλίου 1947** **Ο γραμματέας του ΚΚΕ** περνά παράνομα στη Γιουγκοσλαβία. Συναντήσεις με τον Τίτο. Στα μέσα Απριλίου διαγράφονται οι στόχοι του ΔΣΕ για την Βόρεια Ελλάδα.
- 20 Μαΐου 1947** **Ο Ν. Ζαχαριάδης στη Μόσχα.** Συνάντηση με Ζντάνοφ και, σύμφωνα με μαρτυρίες, με Στάλιν.
- 29-31 Μαΐου 1947** **Επιθέσεις τμημάτων του ΔΣΕ** σε Λιτόχωρο, Λάρισα, Φλώρινα και Κιλκίς.
- 20 Ιουνίου 1947** **Υπογράφεται η ελληνο-αμερικανική** συμφωνία για τους όρους της αμερικανικής βοήθειας.
- 27 Ιουνίου 1947** **Στο συνέδριο του Γαλλικού Κ.Κ.** στο Στρασβούργο ο Μ. Πορφυρογένης προαναγγέλλει τη δημιουργία «λεύτερης Ελλάδας με τη δική της κυβέρνηση».

- 9-12 Ιουλίου 1947** **Κύμα συλλήψεων σε Αθήνα – Πειραιά – Θεσσαλονίκη**
- 12-14 Ιουλίου 1947** **Επιτυχίες του ΔΣΕ στην Ήπειρο.** Δυνάμεις των ανταρτών έχουν περικυκλώσει τα Γιάννενα.
- 28 Ιουλίου 1947** **Επιθέσεις του ΔΣΕ σε Φλώρινα, Αμύνταιο και Λιδωρίκι.** Στις 30-31 Ιουλίου τμήματα του ΔΣΕ επιτίθενται σε Αλεξανδρούπολη, Σουφλί και Διδυμότειχο.
- 31 Ιουλίου 1947** **Νέα ελληνική προσφυγή στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ.**
- 17 Αυγούστου 1947** **Τμήματα του ΔΣΕ σε Σιάτιστα και Νάουσα.**
- 23 Αυγούστου 1947** **Παραίτηση της κυβέρνησης Μάξιμου και κυβερνητική κρίση.** Στις 30 Σεπτεμβρίου, ο Αμερικανός Λόυ Χέντερσον φτάνει στην Αθήνα.
- 7 Σεπτεμβρίου 1947** **Ορκίζεται η κυβέρνηση συνεργασίας Φιλελευθέρων και Λαϊκών υπό τον Θ. Σοφούλη.**
- 11-12 Σεπτεμβρίου 1947** **Συγκαλείται στη ελληνογιουγκοσλαβική μεθόριο η 3η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ.** Εγκρίνεται σε στρατιωτικοπολιτική σύσκεψη το σχέδιο Λίμνες. Στις 27 Σεπτεμβρίου το «κλιμάκιο της Αθήνας» της Κ.Ε. του ΚΚΕ εγκρίνει τις αποφάσεις.
- 18 Σεπτεμβρίου 1947** **Απαγορεύεται η κυκλοφορία των εφημερίδων Ριζοσπάστης και Ελεύθερη Ελλάδα.**
- 18-23 Οκτωβρίου 1947** **Επίθεση του ΔΣΕ στο Μέτσοβο.**
- 25 Νοεμβρίου 1947** **Ο ΔΣΕ καταλαμβάνει τον ορεινό όγκο της Μουργκάνας στην Ήπειρο.**
- 24 Δεκεμβρίου 1947** **Ανακοινώνεται ο σχηματισμός της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης με πρόεδρό της και υπουργό Στρατιωτικών τον Μ. Βαφειάδη.** Αρχίζει η αποτυχημένη επίθεση του ΔΣΕ για την κατάληψη της Κόνιτσας.
- 27 Δεκεμβρίου 1947** **Ψηφίζεται ο Α.Ν. 509 «περί μέτρων ασφαλείας του κράτους και του κοινωνικού καθεστώτος».**
- 5 Φεβρουαρίου 1948** **Ο στρατηγός Τζέιμς Βαν Φλητ διορίζεται αρχηγός της Αμερικανικής Στρατιωτικής Συμβουλευτικής και Επιτελικής Ομάδας στην Ελλάδα.** Φτάνει στην Αθήνα στις 28 Φεβρουαρίου.
- 23 Φεβρουαρίου 1948** **Τμήματα του ΔΣΕ στο Γύθειο απελευθερώνουν 24 πολιτικούς κρατούμενους από τις φυλακές.** Την επομένη, ο ΔΣΕ κάνει επίθεση κατά του Αιγίου.
- 25 Φεβρουαρίου 1948** **Η Βουλή διακόπτει τις εργασίες της.** Θα επαναλειτουργήσει στις 10 Ιουνίου.

- 28 Φεβρουαρίου - 1 Μαρτίου 1948** «Εξέγερση» στρατιωτών στη Μακρόνησο καταπνίγεται από τις Αρχές του στρατοπέδου. Απολογισμός: 17 νεκροί, 61 τραυματίες, 250 παραπομπές σε στρατοδικεία.
- 27 Μαρτίου 1948** **Ελληνική κυβερνητική** καταγγελία για το «παιδομάζωμα» στον ΟΗΕ.
- 28 Μαρτίου 1948** **Φτάνει στον Γράμμο** ύστερα από σκληρή πορεία η φάλαγγα 1.200 άοπλων που ξεκίνησε στις 18 Φεβρουαρίου από τη Βράχα Ευρυτανίας.
- 20 Απριλίου 1948** **Εξαγγέλλεται η χορήγηση** 106.000.000 δολαρίων στην Ελλάδα από το Σχέδιο Μάρσαλ.
- 1 Μαΐου 1948** **Δολοφονείται στο κέντρο της Αθήνας** από τον Ευστρ. Μουτσογιάννη ο υπουργός Δικαιοσύνης Χρήστος Λαδάς.
- 14 Μαΐου 1948** **Ανακοινώνεται η εξαφάνιση του** αμερικανού δημοσιογράφου Τζώρτζ Πολκ. Στις 16, το πτώμα του εκβράζεται στην παραλία της Θεσσαλονίκης.
- 28 Ιουνίου 1948** **Ανακοίνωση της Κομμουνιστικής** επισημοποιεί τη ρήξη με το ΚΚ Γιουγκοσλαβίας.
- 29-31 Ιουλίου 1948** **Συγκαλείται στο Γράμμο η 4η** Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ. Η απόφαση για την καταγγελία της «τιτικής αίρεσης» δεν ανακοινώνεται.
- 21 Αυγούστου 1948** **Μετά τον «ελιγμό» του ΔΣΕ** στο Βίτσι, ο Γράμμος καταλαμβάνεται από τον κυβερνητικό στρατό. Ακολουθούν επιχειρήσεις στο Βίτσι μέχρι τις 10 Σεπτεμβρίου.
- 17 Σεπτεμβρίου 1948** **Οι δυνάμεις του ΔΣΕ** εγκαταλείπουν τις θέσεις τους στη Μουργκάνα.
- 14 Οκτωβρίου 1948** **Τμήματα του ΔΣΕ** μπαίνουν στο Δομοκό.
- 12-13 Νοεμβρίου 1948** **Η Καρδίτσα καταλαμβάνεται** από δυνάμεις του ΔΣΕ.
- 18 Νοεμβρίου 1948** **Ορκωμοσία της νέας κυβέρνησης** Φιλελευθέρων – Δαϊκών υπό τον Θ. Σοφούλη. Στις 22, η κυβέρνηση παίρνει ψήφο εμπιστοσύνης με μια ψήφο διαφορά. Νέα διακοπή των εργασιών της Βουλής μέχρι την 1 Φεβρουαρίου 1949.
- 21-22 Δεκεμβρίου 1948** **Επιθέσεις του ΔΣΕ** εναντίον της Έδεσσας και της Νάουσας.
- 24 Δεκεμβρίου 1948** **Επίθεση με ρουκέτες** του ΔΣΕ στη Θεσσαλονίκη. Στις 25, τμήματα του ΔΣΕ επιτίθενται στη Νιγρίτα.
- 27 Δεκεμβρίου 1948** **Σε προκαταρκτικές επιχειρήσεις** του στρατού στην Πελοπόννησο συλλαμβάνονται 4.500 άτομα.

- 11-29 Ιανουαρίου 1949** **Ο ΔΣΕ καταλαμβάνει** τη Νάουσα και το Καρπενήσι.
- 20 Ιανουαρίου 1949** **Ορκωμοσία της νέας κυβέρνησης** Σοφούλη με συμμετοχή του Σπ. Μαρκεζίνη και του Π. Κανελλόπουλου. Την ίδια ημέρα ο Αλ. Παπάγος αναλαμβάνει την αρχιστρατηγία.
- 21 Ιανουαρίου 1949** **Οι διαδοχικές ήττες** στο Δεωνίδιο και τον Άγιο Βασίλειο Κυνουρίας σηματοδοτούν το τέλος του ΔΣΕ στην Πελοπόννησο.
- 30-31 Ιανουαρίου 1949** **Η 5η Ολομέλεια της Κ.Ε.** του ΚΚΕ επικυρώνει την καθαίρεση του Μ. Βαφειάδη και υιοθετεί τη θέση για την αυτονομία της Μακεδονίας.
- 11-13 Φεβρουαρίου 1949** **Μάχη της Φλώρινας.** Ο ΔΣΕ ηττάται αφήνοντας στο πεδίο της μάχης 700 νεκρούς.
- 2 Απριλίου 1949** **Ανακατάληψη του Γράμμου** από τον ΔΣΕ.
- 3 Απριλίου 1949** **Ανασηματισμός της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης.** Την προεδρία της αναλαμβάνει ο Δ. Παρτσαλίδης.
- 14 Απριλίου 1949** **Νέα κυβέρνηση υπό τον Θ. Σοφούλη.**
- 1 Ιουνίου 1949** **ο Πωλ Ελυάρ** επισκέπτεται τον Γράμμο.
- 24 Ιουνίου 1949** **Σε ηλικία 89 ετών** πεθαίνει στην Αθήνα ο πρωθυπουργός Θ. Σοφούλης.
- 30 Ιουνίου 1949** **Νέα κυβέρνηση υπό τον Αλέξανδρο Διομήδη.**
- 10 Ιουλίου 1949** **Ο Τίτο ανακοινώνει το κλείσιμο των** ελληνογιουγκοσλαβικών συνόρων.
- 20-29 Ιουλίου 1949** **Τελευταίες μάχες** και ήττα του ΔΣΕ στη Σάμο.
- 9-15 Αυγούστου 1949** **Μάχη στο Βίτσι.**
- 23-30 Αυγούστου 1949** **Μάχη στον Γράμμο.** Οι μαχητές του ΔΣΕ αποσύρονται στο αλβανικό έδαφος.
- 15 Σεπτεμβρίου 1949** **Ο ραδιοφωνικός σταθμός «Ελεύθερη Ελλάδα»** αναγγέλλει την κατάπαυση των εχθροπραξιών.

Κεφάλαιο 1

Τα προλεγόμενα του Εμφυλίου

Το μετέωρο βήμα
προς την ομαλότητα:
Φεβρουάριος 1945 – Μάρτιος 1946

Διολισθαίνοντας
προς τον Εμφύλιο:
Απρίλιος – Αύγουστος 1946

Το μετέωρο βήμα προς την ομαλότητα: Φεβρουάριος 1945 - Μάρτιος 1946

— Ηλίας Νικολακόπουλος

Οι ελπίδες που γέννησε η Απελευθέρωση της Ελλάδας, τον Οκτώβριο του 1944, διήρκεσαν σχεδόν δύο μήνες. Η δεκεμβριανή σύγκρουση στην Αθήνα, με αφορμή την απαίτηση για άμεση αποστράτευση του ΕΛΑΣ, δημιούργησε βαθύτατο ρήγμα, ματαίωσε τις προσδοκίες που είχε δημιουργήσει η Απελευθέρωση και προσδιόρισε με τρόπο καθοριστικό τη μετέπειτα πορεία του συνόλου της Αριστεράς.

Η αποδυνάμωση της επιρροής του ΕΑΜ αποτελούσε, ήδη από τα μέσα του 1943, σταθερό στόχο της βρετανικής πολιτικής και απαραίτητη προϋπόθεση για την εμπέδωση της βρετανικής κυριαρχίας. Αποτελούσε δηλαδή την αναγκαία συνθήκη για την υλοποίηση, επί του εδάφους, των διακρατικών συμφωνιών που είχαν –άλλοτε ρητά και άλλοτε άρρητα– συνομολογηθεί μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων ως προς τις μεταπολεμικές σφαίρες επιρροής. Το γεγονός όμως ότι η αποδυνάμωση αυτή προσέλαβε τη μορφή της στρατιωτικής ήττας του ΕΑΜ ενοποίησε την έως τότε ετερόκλητη αντιΕΑΜική συμμαχία, νομιμοποίησε για ευρύτατα τμήματα του πληθυσμού τη μοναρχική επιλογή, προσέφερε την αφορμή για να ξεδιπλωθεί η κρατική και παρακρατική τρομοκρατία, διευκόλυne την ενσωμάτωση των δωσίλογων στο μετακατοχικό κράτος, τραυμάτισε την αξιοπιστία του ΚΚΕ –ιδίως με τα εγκλήματα που διαπράχθηκαν–, προκάλεσε ρήγματα στην ΕΑΜική συμμαχία και οδήγησε σε αποστασιοποίηση από την

Αριστερά σημαντικές μερίδες του πληθυσμού, που είχαν συμπορευτεί μαζί της την περίοδο της Κατοχής. Άμεση προέκταση της δεκεμβριανής ήττας υπήρξε, άλλωστε, και η διάσπαση του σώματος της Αριστεράς μεταξύ πρωτεύουσας και επαρχίας, η οποία αποδείχθηκε καθοριστική για τις μετέπειτα εξελίξεις.

Στους είκοσι μήνες που μεσολάβησαν από το τέλος της δεκεμβριανής σύγκρουσης μέχρι την παλινόρθωση της βασιλείας ολοκληρώθηκε τυπικά η θεσμική ανασυγκρότηση του καθεστώτος αλλά, ταυτόχρονα, η διαμάχη για τον έλεγχο της μετακατοχικής εξουσίας οδήγησε στη σταδιακή διολίσθηση της χώρας προς έναν ανοικτό, αν και ακόμη ακήρυκτο, Εμφύλιο Πόλεμο. Στο κρίσιμο αυτό διάστημα οι πολιτικές δυνάμεις αποδείχθηκαν ανίκανες να αποτρέψουν τη γενίκευση της σύγκρουσης, την οποία όλοι προέβλεπαν, αποδίδοντας όμως αποκλειστικά σε κάποιους άλλους την ευθύνη για τη μοιραία κατάληξη.

«Νεκρό γράμμα» η Συμφωνία της Βάρκιζας

Η Συμφωνία της Βάρκιζας (12 Φεβρουαρίου 1945), με την οποία τερματίστηκε και τυπικά η δεκεμβριανή σύγκρουση, επικύρωσε τη στρατιωτική ήττα του ΕΑΜ και διαμόρφωσε το βασικό νομικό και πολιτικό πλαίσιο για την άσκηση της πολιτικής εξουσίας. Η συμφωνία απέκτησε μάλιστα και τυπικά αυξημένη ισχύ με την επικύρωσή της από τη συντακτική πράξη 23/23.3.1945, αποτέλεσε δηλαδή, ένα είδος «προσυντάγματος», με άξονα το οποίο θα έπρεπε να προχωρήσει η συγκρότηση και νομιμοποίηση του μετακατοχικού καθεστώτος.¹ Η υλοποίηση των σχετικών ρυθμίσεων αποδείχθηκε όμως ιδιαίτερα προβληματική, ακριβώς επειδή συνιστούσε κρίσιμο και καθοριστικό διακύβευμα για το υπό διαμόρφωση νέο πλέγμα εξουσίας.² Για την επίσημη κρατική εξουσία, άμεση προτεραιότητα ήταν η επιβολή της στο σύνολο της χώρας, με τη βοήθεια και των βρετανικών στρατευμάτων, και η διάλυση της παράλληλης ΕΑΜικής εξουσίας, που είχε διαμορφωθεί από το τέλος της Κατοχής στις περισσότερες περιοχές. Άλλωστε η δραστική «απο-ΕΑΜοποίηση» του πληθυσμού αποτελούσε συνθήκη «εκ των ων ουκ άνευ» για τη σταθεροποίηση του μετακατοχικού καθεστώτος και κατ'επέκταση για την απρόσκοπτη διατήρηση της Ελλάδας στο βρετανική σφαίρα επιρροής.³ Αντίθετα, για την ηττημένη ΕΑΜική παράταξη και πρωτίτως για το ΚΚΕ, άμεση προτεραιότητα αποτελούσε η ανασυγκρότηση των δυνάμεών

-
1. Βλ. Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση. Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1983, σσ. 139-170.
 2. Βλ. αναλυτικά Γιώργος Μαργαρίτης, *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2000, τόμ. 1, σσ. 87-126.
 3. Βλ. Φίλιππος Ηλιού, *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος. Η εμπλοκή του ΚΚΕ*, Αθήνα, Θεμέλιο-ΑΣΚΙ, 2004, σσ. 21-23. Πρβλ. επίσης Κωσταντίνος Τσουκαλάς, «Η ιδεολογική επίδραση του εμφυλίου πολέμου», στο Γ. Ιατρίδης (επιμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1984, σσ. 561-594.

της, ώστε να μπορέσει να επιβάλει την ευνοϊκότερη εφαρμογή των όρων της συμφωνίας και, ει δυνατόν, να πετύχει την αναθεώρησή της.

Τρία ήταν τα κρίσιμα ζητήματα τα οποία επιχειρούσε να ρυθμίσει, με αρκετή ασάφεια όπως αποδείχθηκε, η Συμφωνία της Βάρκιζας. Το πρώτο αφορούσε τον αφοπλισμό και τη διάλυση του ΕΛΑΣ, καθώς και την παράλληλη συγκρότηση Εθνικού Στρατού (άρθρα 5 και 6). Το δεύτερο αναφερόταν στην εκκαθάριση των δημοσίων υπηρεσιών και των σωμάτων ασφαλείας (άρθρα 7 και 8), κυρίως από τους συνεργάτες των κατοχικών δυνάμεων, αλλά εν μέρει και από όσους είχαν συμμετάσχει, από την πλευρά του ΕΑΜ, στη Δεκεμβριανή σύγκρουση. Το τρίτο, τέλος, προσδιόριζε τη διαδικασία εκλογικής νομιμοποίησης του μετακατοχικού καθεστώτος με τη διενέργεια δημοψηφίσματος για το «πολιτειακό» και τη διεξαγωγή εκλογών για την ανάδειξη Συντακτικής Συνέλευσης (άρθρο 9). Ταυτόχρονα, με ένα ακόμα ασαφέστερο άρθρο, η Συμφωνία της Βάρκιζας προέβλεπε ότι «αμνηστεύονται τα πολιτικά αδικήματα τα τελεσθέντα από της 3ης Δεκεμβρίου 1944 μέχρι της υπογραφής του παρόντος», εξαιρώντας όμως «τα συναφή κοινά αδικήματα κατά της ζωής και της περιουσίας, τα οποία δεν ήταν απαραίτητως αναγκαία δια την επιτυχίαν του πολιτικού αδικήματος» (άρθρο 3).

Ο αφοπλισμός του ΕΛΑΣ υλοποιήθηκε ταχύτατα, έως τις 28 Φεβρουαρίου, και συνιστούσε την πρώτη και πλέον άμεση συνέπεια της Συμφωνίας της Βάρκιζας. Βέβαια, και στο ζήτημα αυτό υπήρξαν αμφιλεγόμενα σημεία. Ο οπλισμός που τελικά παραδόθηκε, με βάση το στρατιωτικό πρωτόκολλο που συνόδευε τη συμφωνία, δεν αντιπροσώπευε το σύνολο του οπλισμού που διέθετε ο ΕΛΑΣ. Ένα σημαντικό τμήμα, το οποίο επαρκούσε για να εξοπλιστούν έως και 20.000 άτομα, σύμφωνα με μαρτυρίες, αποκρύφτηκε από τα κατά τόπους στελέχη του ΚΚΕ και η εκ των υστέρων ανακάλυψη ορισμένων από αυτά τα όπλα, τροφοδότησε τις καταγγελίες για διπλή πολιτική του ΚΚΕ.

Κατά το αμέσως επόμενο διάστημα, ο αφοπλισμός του ΕΛΑΣ επέτρεψε στην ανασυγκροτούμενη Εθνοφυλακή και στα βρετανικά στρατεύματα να αποκτήσουν τον πλήρη έλεγχο της χώρας, δημιουργώντας τις κατάλληλες συνθήκες για να αρχίσει ένα εκτεταμένο κύμα διώξεων και επιθέσεων εναντίον των οπαδών του ΕΑΜ. Το κρισιμότερο όμως ζήτημα αφορούσε την παράλληλη εξάπλωση της «λευκής τρομοκρατίας», που ασκούσαν, με την ανοχή –και συχνά τη σύμπραξη– της Εθνοφυλακής, διάφορες παραστρατιωτικές φιλοβασιλικές ομάδες.

Η πιο θλιβερά διάσημη από τις ομάδες αυτές, με υπερτοπικές διασυνδέσεις, ήταν η οργάνωση «Χ», με επικεφαλής το συνταγματάρχη Γεώργιο Γρίβα, ενώ οι υπόλοιπες δρούσαν κυρίως σε τοπικό επίπεδο, με ιδιαίτερα δυναμική παρουσία στην Πελοπόννησο και τη Θεσσαλία. Σημαντική έκταση προσέλαβε επίσης η «λευκή τρομοκρατία» στην Ήπειρο, όπου κυριάρχησαν πλήρως οι ένοπλες ομάδες, οι οποίες προήλθαν από τις τάξεις του ΕΔΕΣ, καθώς και στη Δυτική Μακεδονία, όπου οι εμφύλιες συγκρούσεις της Κατοχής είχαν έντονη διαπλοκή με τις εθνοτικές και πολιτισμικές διαιρέσεις της περιοχής. Η ανεξέλεγκτη δράση των παραστρατιωτικών αυτών ομάδων (βαιοπραγίες, βιασμοί, φόνοι κ.λπ.), οι

οποίες εμφανίστηκαν σχεδόν ταυτόχρονα τον Μάρτιο 1945, σε πολλές περιοχές της χώρας, καθιστούσε απαγορευτική όχι μόνο την πολιτική παρουσία αλλά την ίδια την ύπαρξη των οπαδών του ΕΑΜ, κυρίως στον αγροτικό χώρο, επιβάλλοντας διά της τρομοκρατίας μια παράλληλη, παρακρατική και φιλοβασιλική, εξουσία. Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρουσίασε το ΕΑΜ, στο διάστημα που μεσολάβησε από τη Συμφωνία της Βάρκιζας μέχρι τις εκλογές της 31ης Μαρτίου 1946 σημειώθηκαν 1.289 φόντοι, 6.671 τραυματισμοί, πάνω από 30.000 βασανισμοί και σχεδόν 20.000 καταστροφές και λεηλασίες γραφείων ή κατοικιών.⁴

Εκτός από τη «λευκή τρομοκρατία», οι αποστρατευμένοι αντάρτες του ΕΛΑΣ, αλλά και πλήθος στελεχών ή απλών μελών του ΕΑΜ, βρέθηκαν επίσης αντιμέτωποι με δικαστικές διώξεις, οι οποίες βασιζόνταν στην ασάφεια των ρυθμίσεων που περιείχε η Συμφωνία της Βάρκιζας ως προς την έκταση και το περιεχόμενο της αμνηστίας. Έτσι, ήδη από το Μάρτιο του 1945, άρχισε ένα μεγάλο κύμα συλλήψεων, που έφθασαν τις 10.000 τον Ιούλιο και τις 15.000 στα τέλη Σεπτεμβρίου, με προσηματικές κατά κανόνα καταγγελίες. Ενδεικτικό είναι ότι μέχρι το Δεκέμβριο είχαν σχηματιστεί περίπου 80.000 δικογραφίες εναντίον μελών του ΕΑΜ, κυρίως για υποτιθέμενα κατοχικά αδικήματα. Οι διώξεις αυτές σε συνδυασμό με τη «λευκή τρομοκρατία» είχαν ως συνέπεια ένας σημαντικός αριθμός πρώην ανταρτών του ΕΛΑΣ να καταφύγει και πάλι στα βουνά, κυρίως στη Μακεδονία και τη Θεσσαλία, συγκροτώντας «Ομάδες Καταδικωμένων Δημοκρατικών Αγωνιστών», ενώ πολλά στρατιωτικά στελέχη του ΕΛΑΣ –περίπου 6.000– διέφυγαν με εντολή του ΚΚΕ στην Αλβανία και ιδίως στη Γιουγκοσλαβία, όπου ήδη από το καλοκαίρι του 1945 δημιουργήθηκε ειδικό στρατόπεδο στο πρώην γερμανόφωνο χωριό Μπούλκες της Βοϊβοδίνας.⁵

Οι διώξεις εναντίον της Αριστεράς συνδυάστηκαν επίσης με την εκκαθάριση των δημοσίων υπηρεσιών και των σωμάτων ασφαλείας από όσους είχαν συμμετάσχει ενεργά στην ΕΑΜική Αντίσταση, οι οποίοι απολύθηκαν ή τέθηκαν σε διαθεσιμότητα. Κορυφαίο συμβολικά παράδειγμα η απόλυση των ελάχιστων καθηγητών του Πανεπιστημίου και του Πολυτεχνείου που εντάχθηκαν ή συνεργάστηκαν με το ΕΑΜ (Αλ. Σβώλος, Αγγ. Αγγελόπουλος, Π. Κόκκαλης, Γ. Γεωργαλάς, Ν. Κιτσικής), αλλά και η καθαίρεση, από την Ιερά Σύνοδο, των δύο μητροπολιτών που είχαν συμμετάσχει στην ΠΕΕΑ (Ιωακείμ Κοζάνης και Ηλείας Αντώνιος).⁶ Αντίστοιχες επιλογές πρυτάνευσαν επίσης και για την ανασυγκρό-

4. Πολιτικός Συνασπισμός των κομμάτων του ΕΑΜ, *Μαύρη Βίβλος: Το εκλογικό πραξικόπημα στις 31 Μαρτίου 1946*, Αθήνα, Μάης 1946 και επανέκδοση Π. Πετρίδης (επιμ.), *Στη δίνη του Εμφυλίου Πολέμου. Σπάνια ντοκουμέντα του ΕΑΜ (1944-1947)*, Αθήνα, Προσκήνιο, 1998. Πρβλ. Γ. Μαργαρίτης, ό.π., τόμ. 1, σσ. 173-203.

5. Βλ. Αλέκος Κουτσούκαλης, *Το χρονικό μιας τραγωδίας 1945-1949*, Αθήνα, Ιωλκός, 1998· Χρ. Κανονούργιος, *Στα άδυτα του Εμφυλίου. Στρατόπεδα Ρουμπίκ και Μπούλκες*, Αθήνα, Ιωλκός, 2003.

6. Βλ. Προκόπης Παπαστράτης, «Η εκκαθάριση των δημοσίων υπηρεσιών στην Ελλάδα τις παραμονές του Εμφυλίου Πολέμου», στο L. Baerentsen, Γ. Ιατρίδης, Ο. Smith (επιμ.), *Μελέτες για τον Εμφύλιο Πόλεμο 1945-1949*, Αθήνα, Ολκός, 1992, σσ. 47-66.

τηση του στρατού με αποκλεισμό των αξιωματικών που είχαν προσχωρήσει στον ΕΛΑΣ, ενώ αντίθετα επανεντάχθηκαν οι περισσότεροι αξιωματικοί που είχαν υπηρετήσει στα Τάγματα Ασφαλείας. Ιδιαίτερα σημαντική ήταν εξάλλου η επιρροή που είχε ήδη αρχίσει να αποκτά στο πλαίσιο του στρατεύματος η συνωμοτική οργάνωση ΣΑΝ (Σύνδεσμος Αξιωματικών Νέων), η οποία σύντομα μετεξελίχθηκε στον ισχυρότατο ΙΔΕΑ (Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών). Με την καθοριστική συμβολή τού –πρώην βενιζελικού και τώρα φιλοβασιλικού– Κ. Βεντήρη, ο οποίος είχε αναλάβει αρχηγός του Γενικού Επιτελείου, ο ανασυγκροτούμενος Ελληνικός Στρατός (ΕΣ) έτεινε να αυτονομηθεί από την πολιτική εξουσία και να μετατραπεί σε προνομιούχο εκφραστή όχι μόνο της ευρύτερης αντιΕΑΜικής συμμαχίας αλλά και ειδικότερα των ακραιφνώς φιλοβασιλικών δυνάμεων.

Η μονόπλευρη εφαρμογή –στην ουσία παραβίαση– της Συμφωνίας της Βάρκιζας, με στόχο την εξουθένωση της ΕΑΜικής Αριστεράς, εντάθηκε και γενικεύθηκε από τις αρχές Απριλίου, μετά την ανατροπή της κυβέρνησης Πλαστήρα, η οποία, ήδη από τα μέσα Μαρτίου, είχε να αντιμετωπίσει τη δυσμένεια και την υπονόμευσή της από τη βρετανική πρεσβεία. Τελικά, στις αρχές Απριλίου, η δημοσίευση από την κατ’ εξοχήν φιλοβασιλική εφημερίδα *Ελληνικό Αίμα*, μιας αμφιλεγόμενης επιστολής που είχε στείλει ο Ν. Πλαστήρας, τον Ιούλιο του 1941, στον Έλληνα πρεσβευτή στο Βισύ, οδήγησε σε παραίτηση την κυβέρνησή του, την οποία διαδέχθηκε, στις 8 Απριλίου 1945, μια άχρωμη «υπηρεσιακή» κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον βενιζελικής προέλευσης αλλά φιλικά διακείμενο προς τη βασιλεία, ναύαρχο Πέτρο Βούλγαρη, ο οποίος, ως αρχηγός του στόλου, είχε, ένα χρόνο νωρίτερα, καταστείλει το κίνημα της Μέσης Ανατολής.

Επιπλέον, η αντιμετώπιση της ΕΑΜικής Αντίστασης από την κυβερνητική εξουσία και τις βρετανικές δυνάμεις ερχόταν σε κραυγαλέα αντίθεση με την ευνοϊκή μεταχείριση που επιφύλαχθηκε σε όσους είχαν συνεργαστεί με τις δυνάμεις κατοχής, μετατρέποντας την τιμωρία των δοσιλόγων σε διαδικασία οιοειδή εξαγνισμού τους.⁷ «Η ιδιότητα του μέλους του ΕΑΜ τείνει να θεωρηθεί μεγαλύτερο έγκλημα, από ό,τι η συνεργασία με τους Γερμανούς» σημειώνει, ήδη από τις 19 Απριλίου, το Φόρεϊν Όφισ διαπιστώνοντας ταυτόχρονα ότι η Συμφωνία της Βάρκιζας είχε καταστεί σε μεγάλο βαθμό «νεκρό γράμμα».⁸

7. Βλ. Δημήτρης Κουσουρής, «Η ποινική δίωξη των δωσιλόγων της Κατοχής (1944-1949)», στο Χρ. Χατζηωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τόμ. Δ1, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2009, σσ. 105-129.

8. Για τις παραβιάσεις της συμφωνίας της Βάρκιζας βλ. αναλυτικά Θανάσης Σφήκας, *Οι Άγγλοι Εργατικοί και ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Ελλάδα*, Αθήνα, Φιλίστωρ, 1996, σσ. 77-108.